



## JAKA PRZYSZŁOŚĆ CZEKA EDUKACJĘ I KSZTAŁCENIE ZAWODOWE W EUROPIE?

### Wizja Cedefop wykracza poza dzisiejsze plany



Cedefop, 2018/Peter Mayr

„Przyszłość należy do tych, którzy usłyszą jej nadejście” — powiedział David Bowie czterdzieści lat temu. Zawody, rynki pracy i gospodarki ulegają gwałtownym zmianom: globalizacja, technika i rosnący sektor usług stanowią zarówno przyczyny, jak i objawy tej sytuacji. Starzenie się społeczeństwa i spadek liczby ludzi młodych z jednej strony oraz migracja zarobkowa z drugiej strony wpływają na strukturę siły roboczej. Nie wspominając o utrzymujących się skutkach kryzysu finansowego. Wszystkie te aspekty odciskają piętno na europejskich gospodarkach i społeczeństwach. Jaką rolę odgrywa w tym kontekście edukacja i kształcenie zawodowe (VET) w Europie, jeśli chodzi o stawianie czoła nadchodzącym wyzwaniom?

Aby pomóc w kształtowaniu przyszłych polityk, projekt Cedefop uwzględnia różne ścieżki i opcje kształcenia i szkolenia zawodowego. Analiza zmian w zakresie VET od roku 1995 pomogła w nakreśleniu szeregu potencjalnych scenariuszy, przedstawiających prawdopodobne i spójne możliwości rozwoju VET do 2035 r., w zależności od podjętych dziś decyzji i wybranych polityk. Korzystając z tych scenariuszy, Cedefop zamierza wspierać dyskusje strategiczne na temat przyszłej współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego.

### Jaka jest wizja przyszłości?

Można wyróżnić dwie sprzeczne narracje dotyczące VET w Europie:

- pesymistyczną, w której edukacja i kształcenie zawodowe są wyborem drugorzędym, związanym z wymagającą niższych kwalifikacji pracą fizyczną, podczas gdy bardziej zaawansowane umiejętności pozostają domeną szkolnictwa wyższego. Zgodnie z tą wersją wydarzeń automatyzacja i transformacja cyfrowa doprowadzi do polaryzacji rynku pracy, zmniejszając stosunkowe znaczenie umiejętności średniego poziomu, tradycyjnie zdobywanych w ramach VET;
- optymistyczną, w której następuje rozpowszechnienie VET na wyższych szczeblach oraz coraz częściej wśród dorosłych, zapewniając bardziej zróżnicowane formy i lokalizacje nauki oraz większe znaczenie dla osób uczących się w każdym wieku. W tym przypadku kwestia kształcenia i szkolenia zawodowego zyskuje na znaczeniu w odpowiedzi na potrzeby rynku pracy zorientowanego na usługi, równoważąc w pewnym stopniu skutki automatyzacji i polaryzacji.

Przeprowadzona przez Cedefop analiza trendów w latach 1995–2015 pokazuje, że te sprzeczne narracje

oddziałują na siebie i wzajemnie się równoważą w różnych krajach Europejskich <sup>(1)</sup>. Ankieta uzupełniająca ustalenia badania miała na celu analizę poglądów zainteresowanych stron na temat wcześniejszych tendencji oraz przyszłości VET.

Trendy przewidywane przez uczestników ankiety obejmują wzrost uczenia się opartego na pracy we wszystkich programach VET, niezależnie od szczebla i systemu krajowego. Obejmuje to dalszy rozwój przyuczenia do zawodu, kładąc większy nacisk na praktykę w ramach VET w szkołach i szkolnictwie wyższym. Respondenci przewidują także wzrost zastosowania VET na poziomie wykształcenia wyższego, w sektorze tradycyjnego szkolnictwa wyższego i poza nim.

Wierząc, że szybkie tempo rozwoju technologii będzie się utrzymywać, respondenci oczekują zwiększonej (konieczności) reakcji na potrzeby rynku pracy ze strony edukacji i kształcenia zawodowego. Wymaga to (większej) skuteczności w zakresie przewidywania umiejętności oraz silniejszego mechanizmu informacji zwrotnej pomiędzy przemysłem a VET.

Coraz bardziej elastyczne ścieżki szkolenia i edukacji zmniejszą bariery w procesie zmian, umożliwiając osobom uczącym się osiągnięcie postępów w kształceniu i szkoleniu oraz łatwiejsze przechodzenie od nauki do pracy. Podejście takie oznacza również większy nacisk na wyniki nauki oraz umiejętności przekrojowe, a przez to na poszerzenie treści omawianych podczas kursu. Granice pomiędzy kształceniem formalnym a ciągłą edukacją i kształceniem zawodowym będą stopniowo usuwane, co pomoże w podnoszeniu i zmianie kwalifikacji w kontekście, w którym VET będą stanowić część kształcenia przez całe życie.

Respondenci ankiety na ogół są zgodni, że rolą VET w przyszłości będzie przygotowanie osób uczących się do życia zawodowego i pracy w konkretnych profesjach. Jednakże umożliwienie osobom uczącym się pełnego udziału w życiu społecznym i aktywności obywatelskiej jest jeszcze ważniejsze niż przygotowanie do wykonywania konkretnego zawodu. Wiele osób podkreślało także potrzebę promowania przez VET rozwoju i spełnienia osobistego.

Nacisk na potrzebę posiadania obszerniejszego zasobu umiejętności może sugerować wiarę w to, że rozwój osobisty i aktywność obywatelska stanowią

nieodzowne elementy przyszłej nauki. Może to również oznaczać, że VET w Europie będą zyskiwać coraz większą wartość społeczną, stając się coraz bardziej powszechną ścieżką edukacyjną o bardziej rozbudowanych celach.

## VET w 2035 r.: trzy scenariusze

Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród zainteresowanych stron pomogły w udoskonaleniu prac badawczych i opracowaniu scenariuszy. Stwierdzają one to, że systemy VET są „uzależnione od ścieżki”: ich przyszły rozwój będzie w różnym stopniu odzwierciedlać przeszłość. Ich zadaniem nie jest jednak „przewidywanie przyszłości”, lecz ukazanie, w jak różny sposób wybory polityk mogą wpłynąć na strukturę, treść oraz wyniki VET. Główną rolą scenariuszy jest uprzedzenie decydentów o możliwych głównych trendach oraz skłonienie do refleksji na temat roli, którą VET mają według nich odgrywać.

Mimo że jest mało prawdopodobne, aby te scenariusze urzeczywistniły się w „czystej” lub „idealnej” formie, aspekty jednego z nich mogą przeważać, wpływając na sposób zapewniania i rozumienia VET. Oparto je na modelu podkreślającym dwa istotne wymiary i rodzaje napięć: rozwój pluralistyczny i rozwój odrębny oraz tendencja w kierunku wykształcenia akademickiego i zawodowego.

W przypadku rozwoju pluralistycznego systemu VET stają się bardziej zróżnicowane i oddzielone mniej wyraźnymi granicami od kształcenia ogólnego. Z kolei postrzeganie VET jako odrębnego pasma kształcenia i szkoleń zachęca do powrotu do jego „tradycyjnych korzeni”.

Tendencja w kierunku kształcenia akademickiego oznacza, że programy i instytucje są mniej zorientowane na pracę i praktykę, a priorytet mają przedmioty ogólne. Natomiast tendencja w kierunku wykształcenia zawodowego oznacza zwiększenie nacisku na praktykę i pracę, co czasami stwarza nowe programy i instytucje kształcenia zawodowego.

Wymiary te są istotne zarówno przy odwzorowaniu zmian z lat 1995–2015, jak i w odpowiedziach udzielanych w ankiecie przez zainteresowane strony. Ich połączenie tworzy trzy główne scenariusze rozwoju, które sugerują diametralnie różne wybory w zakresie polityki w nadchodzących latach.

<sup>(1)</sup> Trendy te przeanalizowano szczegółowo w różnych publikacjach projektu poświęconego zmianom charakteru i roli VET; zob. Ramka 1.

## Scenariusz nr 1: Kształcenie przez całe życie w centrum uwagi — pluralistyczna edukacja i kształcenie zawodowe

Ten scenariusz poszerza nasz sposób rozumienia i pojmowania VET. Nacisk kładzie się na kształcenie zawodowe i rynek pracy na wszystkich szczeblach oraz we wszystkich okolicznościach instytucjonalnych. Kształcenie zorientowane zawodowo nie będzie ograniczone do instytucji wyraźnie określonych obecnie jako placówki edukacji i kształcenia zawodowego, lecz będzie stanowić część zintegrowanego podejścia do kształcenia przez całe życie.

- (a) Pluralistyczna edukacja i kształcenie zawodowe sugeruje zmianę definicji jej ogólnej pozycji w systemie kształcenia i szkolenia. Koncentracja na VET jako odrębnym podsystemie stanie się mniej istotna z powodu większej potrzeby łączenia różnych form uczenia się. Aktualnie obserwowane zacieranie się granic pomiędzy VET a kształceniem ogólnym na wyższym poziomie wykształcenia średniego sugeruje, że sprawy zmierzają właśnie w tym kierunku i podkreśla potrzebę łączenia umiejętności zawodowych i przedmiotów ogólnych. Nacisk będzie położony na umiejętności ogólne oraz rozwój kompetencji, nie zaś na VET jako odrębnym sektorze.
- (b) Podejście to wymaga także nowej orientacji lub punktu koordynacji, gdzie VET są osadzone w obszerniejszych profilach kwalifikacji, ze słabszym powiązaniem z konkretnymi zawodami. Odzwierciedla to szybko zmieniający się charakter umiejętności i kompetencji specyficznych dla danego zawodu oraz potrzebę ich ciągłej aktualizacji i ponownej nauki. Pokazuje także coraz większe znaczenie kompetencji i umiejętności przekrojowych jako podstaw do radzenia sobie ze zmianami.
- (c) Grupa docelowa VET zostanie znacząco poszerzona, szczególnie poprzez systematyczne reagowanie na potrzeby osób uczących się w różnym wieku oraz wzmocnienie relacji pomiędzy kształceniem formalnym a ciągłą edukacją i kształceniem zawodowym.
- (d) Rozwiązania w zakresie nauki, dopasowane do indywidualnych potrzeb, nauka skoncentrowana na projektach i rozwiązywaniu problemów staną się niezbędne. Kluczowym celem będzie zbadanie i połączenie jak najobszerniejszego zakresu odpowiednich form nauczania i pedagogiki.
- (e) Postępy i ścieżki nauki zorientowanej na kształcenie zawodowe przez całe życie oraz możliwość przenoszenia kształcenia zawodowego

będą stanowić kluczowe cechy pluralistycznej VET. Wymaga to przejrzystej realizacji na wszystkich szczeblach oraz zmniejszenia barier dla zmian i postępów.

- (f) Przewidywana zmiana w kierunku bardziej kompleksowych strategii i polityk w zakresie umiejętności i kompetencji wpłynie na zarządzanie nauką zorientowaną na kształcenie zawodowe. Obszerniejsze zestawy umiejętności i słabsze powiązanie z konkretnymi profilami zawodowymi mogą wymagać zaangażowania większej grupy zainteresowanych stron, które uzupełni rolę tradycyjnie odgrywaną przez partnerów społecznych.
- (g) Mimo że polityka na szczeblu UE nie ingeruje w treść i strukturę VET, wzrośnie ich rola w odniesieniu do przejrzystości, możliwości transferu i przenoszenia umiejętności i kwalifikacji.
- (h) Elastyczne ścieżki kształcenia oraz możliwość transferu obszerniejszych zestawów umiejętności pomiędzy różnymi rodzajami kształcenia i szkolenia wymagają jeszcze silniejszych mechanizmów zarządzania i koordynacji niż dzisiaj. Jeżeli te mechanizmy stanowią słabe ogniwo, scenariusz pluralistyczny niesie ze sobą ryzyko fragmentacji i wzrostu nierówności.

## Scenariusz nr 2: Kompetencje zawodowe w centrum uwagi — odrębna edukacja i kształcenie zawodowe

Scenariusz zakładający odrębność stara się wzmocnić aktualną, dominującą koncepcję VET jako skoncentrowanych na przygotowaniu do wykonywania zawodów. Uwzględnia on następujące cechy:

- (a) Pozycja VET jako odrębnego podsystemu kształcenia i szkolenia, z wyraźnie określonymi organizatorami i instytucjami, zostanie potwierdzona i wzmocniona. Widoczność sektora VET uznawana jest za kluczową dla zapewnienia, że jest on ceniony na równi z kształceniem ogólnym. W przeciwieństwie do innych podsystemów kształcenia i szkolenia, naukę w miejscu zatrudnienia uznaje się za kluczowy element wyróżniający VET.
- (b) Edukacja i kształcenie zawodowe zostaną zorganizowane wokół wymogów i tożsamości jasno zdefiniowanych zawodów. Zapewnia to ścisłe powiązanie z rynkiem pracy, kładąc nacisk na potrzebę zrównoważonego zaangażowania systemów kształcenia i szkolenia oraz pracowników i związków zawodowych.
- (c) Młodzi ludzie, biorący udział w kształceniu formalnym i szkoleniach będą uznawani za

przyszłą główną grupę docelową. Rozszerzenie VET na wyższe szczeble jest zgodne z tą perspektywą. Kluczowym zadaniem VET będzie pomoc młodym ludziom w osiągnięciu dojrzałości zawodowej; umożliwienie im uzyskania specjalizacji przy jednoczesnym otwarciu ich na odnowienie umiejętności i innowacje.

- (d) Nauka oparta na pracy i praktyce będzie mieć znaczenie priorytetowe. Kluczową kwestią będzie modernizacja przyuczenia do zawodu i nauki opartej na praktyce w celu zapewnienia dostosowania ich do nowych realiów zawodowych oraz podmiotów świadczących usługi edukacyjne i szkoleniowe na wyższych poziomach. Coraz większe znaczenie zyska promowanie aktywnego uczenia się poprzez odbywanie praktyk zawodowych.
- (e) Głównym celem będzie zdefiniowanie uczenia się opartego na pracy jako „złotego standardu” we wszystkich obszarach zawodowych oraz na wszystkich szczeblach, w tym EQF 8. Uznaje się to za zapewnienie podstaw przyszłych postępów w nauce i karierach zawodowych różnych osób.
- (f) Rola partnerów społecznych w zarządzaniu VET zostanie potwierdzona, odzwierciedlając powiązanie VET z zawodami.
- (g) Polityka na szczeblu UE może wspierać model zakładający odrębność, promując współpracę transgraniczną oraz umowy w sprawie zawodów i sektorów, na przykład poprzez ustalanie wspólnych norm.
- (h) Scenariusz zakładający odrębność wiąże się z ryzykiem, że w wyniku gwałtownie zmieniających się technologii i rynków pracy pojawią się pytania dotyczące roli umiejętności średniego szczebla oraz długoterminowej stabilności zawodów.

### Scenariusz nr 3: Szkolenia zawodowe w centrum uwagi — specjalistyczna i/lub zmarginalizowana edukacja i kształcenie zawodowe

Scenariusz ten zawęża zrozumienie i sposób pojmowania VET. Koncentruje się na szkoleniach zawodowych, zmianie kwalifikacji i podnoszeniu umiejętności zgodnie z krótko- i średnioterminowymi potrzebami rynku pracy.

- (a) Pozycja VET w ogólnym systemie kształcenia i szkolenia będzie coraz mocniej związana z kontynuacją szkolenia i doskonaleniem zawodowym na rynku pracy. Szanse na zatrudnienie w wąskim sensie stanowią kluczową kwestię, podobnie jak możliwości reagowania na grupy narażone na ryzyko. Kwestia szans na zatrudnienie w szerszym sensie, umożliwiających

rozwój osobisty w ramach kształcenia przez całe życie, zostaje przejęta przez kształcenie ogólne na wszystkich szczeblach. Ta ograniczona rola VET odzwierciedla skutek spadku liczby ludzi młodych, ograniczając możliwość „konkurowania” tradycyjnej edukacji i kształcenia zawodowego z innymi sektorami kształcenia i szkolenia.

- (b) Podejście to sugeruje zmianę orientacji VET na potrzeby szybko zmieniających się zawodów i rynku pracy w zakresie umiejętności. VET koncentrują się na krótko- i długo-terminowych potrzebach w zakresie umiejętności; mniej uwagi poświęca się kompetencjom i umiejętnościom przekrojowym i podstawowym. Za nie odpowiada kształcenie i szkolenie ogólne i akademickie.
- (c) Grupa docelowa VET zostaje ograniczona głównie do osób dorosłych potrzebujących natychmiastowej zmiany lub poprawy umiejętności lub zagrożonych bezrobociem i wykluczeniem społecznym.
- (d) Krótsze kursy szkoleniowe, coraz częściej oferowane przez otwarte zasoby edukacyjne, prawdopodobnie staną się dominującymi formami nauki. Mimo że nie dotyczy to wyłącznie tego scenariusza, elastyczność oferowana przez te formy nauki, w tym na wyższych szczeblach, jest szczególnie istotna w omawianym podejściu. Możliwe jest w pewnym stopniu podejście indywidualne, podobnie jak szkolenie w miejscu pracy. Mniejszą uwagę przywiązuje się do kompetencji umiejętności przekrojowych z powodu koncentracji na krótko- i średnio-terminowych potrzebach w zakresie umiejętności.
- (e) Pod względem dostępnych dróg i możliwości dokonywania postępów, omawiany scenariusz kładzie nacisk na potrzebę bardziej przejrzystych ofert szkoleniowych. Ułatwił one dorosłym słuchaczom dostęp do kursów i programów, które bezpośrednio odpowiadają ich potrzebom.
- (f) Podejście to sugeruje radykalnie inny sposób zarządzania VET, w którym poszczególne firmy i sektory odgrywają kluczową rolę. Rola systemu kształcenia i szkolenia zostanie ograniczona.
- (g) Polityka na szczeblu UE będzie musiała zapewnić przejrzystość i możliwość przenoszenia. Będzie to jednak stanowić część polityk rynku pracy, a nie obszerniejszych polityk dotyczących kształcenia przez całe życie.
- (h) Scenariusz ten wiąże się z ryzykiem zlekceważenia znaczenia kompetencji i umiejętności przekrojowych i podstawowych w spełnianiu potrzeb rynku pracy i społeczeństwa.

## Co przyniesie przyszłość?

Te trzy podstawowe scenariusze wskazują na kluczowe wymiary, które należy uwzględnić podczas omawiania roli VET w Europie. Jednakże różne scenariusze mogą z dużym prawdopodobieństwem współistnieć, w różny sposób wpływając na systemy i instytucje VET, a być może nad nimi dominując.

Świadczą one o potrzebie strategicznych przemyśleń oraz dialogu w celu podjęcia decyzji dotyczących:

- przyszłego celu i roli VET;
- pozycji, którą VET mają zająć w odniesieniu do innych obszarów polityki oraz ogółu społeczeństwa.

Na podstawie rozmów na temat scenariuszy oraz ogólnych ustaleń dotyczących projektu, Cedefop będzie kontynuować prace nad analizą możliwych sposobów rozwoju VET w przyszłości. Aby dokonać postępów w pracach, Cedefop wykorzysta także badania i analizy różnych aspektów pracy, w szczególności oczekiwań i rozbieżności w zakresie umiejętności, sposobu postrzegania VET, systemów VET oraz zmian powszechnych priorytetów, kwalifikacji, trybów nauki oraz wsparcia różnych grup docelowych. Ustalenia z badań oraz wyniki procesu uczenia się polityki posłużą rozmowom na szczeblu UE dotyczącym VET po roku 2020.

### RAMKA 1: SPOGLĄDAJĄC W PRZYSZŁOŚĆ, WYCIĄGAJĄC WNIOSKI Z PRZESZŁOŚCI

Wyciąganie wniosków z dawnych zmian w celu kształtowania przyszłej polityki stanowiło filozofię badań Cedefop w latach 2015–18, dotyczących *Zmieniającego się charakteru i roli VET w Europie* (\*).

Aby rzucić więcej światła na cechy, różnice i zmiany w systemach VET na przestrzeni dwóch ostatnich dekad, w ramach projektu przeanalizowano:

- zmieniające się definicje i koncepcje systemu VET;
- jego zewnętrzne czynniki warunkujące;
- rolę tradycyjnej edukacji i kształcenia zawodowego na górnym poziomie wykształcenia średniego;
- VET z perspektywy kształcenia przez całe życie;
- VET na poziomach szkolnictwa wyższego.

Konsultacje pomiędzy ekspertami ds. VET na początku projektu, warsztaty oraz ankieta zainteresowanych stron VET w 2018 r. stanowią uzupełnienie badania. Poglądy ok. 1500 respondentów ankiety dotyczące przeszłych trendów oraz VET w 2035 r. pomogły w doprecyzowaniu ustaleń badania.

W wyniku tego Cedefop opracowało podejście „trzech perspektyw” oraz model „trajektorii zmian w VET”, prowadzące do scenariuszy alternatywnych ścieżek rozwoju VET w XXI w., omówionych w niniejszej nocie informacyjnej.

Opublikowane raporty tematyczne oraz wcześniejsze noty informacyjne dostępne są pod adresem:

<http://www.cedefop.europa.eu/en/events-and-projects/projects/changing-nature-and-role-vocational-education-and-training-vet-europe>

Więcej raportów oraz sprawozdanie podsumowujące będą się pojawiać w miarę dostępności.

(\* ) 28 państw członkowskich UE, Islandia i Norwegia.